

Rekonstrukce zvonového fondu na severním Plzeňsku za pomoci sekundárně dochovaných pramenů

Reconstruction of the bell fund in Northern Pilsen region with the help of secondary preserved sources

Vanda Fouňová (ORCID <https://orcid.org/0009-0004-8326-5481>)

ABSTRAKT

Príspevok si klade za cieľ v prvej rade nahlédnuť do komplexnosti zvonového fondu na území Plzeň-sever a ďalej čiastočne zrekonštruovať jeho stav len na základe dochovaných archívnych prameňov a literatúry. Pre tento účel boli využité fondy uložené v Národnom archívu, Archívu Národného múzea, Štátnym okresným archívom Plzeň-sever, Západočeskom múzeu v Plzni a ďalších. V oblasti sa podarilo identifikovať zvony od bezmála pädesiatich zvonárň, ktorých diela sa do jednotlivých objektov dostávala buďto cieľenou objednávkou, odkúpením z primárneho miesta zavěšení, darem alebo neplacenou relokáciou. Finálna tabuľka pak predkladá nástin výsledkov skúmania archívnych prameňov, pričom sa týmto spôsobom podarilo doložiť celkom 279 zvonov, z ktorých 175 bolo možné priradiť k konkrétnemu zvonári. Z celkového počtu zvonov sa im 104 nepodarilo bezpečne priradiť k výrobcovi a vybízí sa teda možnosť ďalšieho preskúmania, ideálne propojeného s terénnym výskumom.

ABSTRACT

The paper aims to first of all look into the complexity of the bell fund in the Pilsen-North territory and further partially reconstruct its condition based only on preserved archival sources and literature. Funds stored in the National Archives, the National Museum Archives, the State District Archive of Pilsen-North, the West Bohemia Museum in Pilsen and others have been used for this purpose. In the area, it was possible to identify bells from nearly fifty bellfounders, whose works were received into individual objects either by targeted order, purchase from a primary hanging site, donation or unpaid relocation.

The final table then presents an outline of the results of the examination of archival sources, and in this way managed to document a total of 279 bells, of which 175 could be assigned to a particular bellfounder. Of the total number of bells, 104 have not been safely assigned to the manufacturer and the possibility of further review, ideally linked to field research, is therefore encouraged.

KLÍČOVÁ SLOVA

zvony, kampanologie, rekvizice, archívni prameny, Plzeň-sever, zvonáři

KEYWORDS

Bells, campanology, requisitions, archival sources, Pilsen-North, bellfounders

■ V průběhu 21. století, především několika posledních let, lze zaznamenat opětovný zájem odborníků a veřejnosti o kampanologické památky, kterým v některých případech nebyla věnována dostatečná pozornost. Značnou měrou k tomuto fenoménu začalo přispívat působení nově zakládaných spolků a sdružení, jejichž činnost se soustřeďuje na revitalizační projekty sakrálních objektů v držení soukromých osob nebo obcí. Také studentské soupisné práce a vydávané odborné publikace, povětšinou se věnující rekvizicím během první a druhé světové války,¹ doplňované o dobovou fotodokumentaci,² zprostředkovávají uživateli vhled do zvonové tematiky a vybízí k možnostem dalšího studia se zaměřením na konkrétní lokality či objekty.

Cílem tohoto příspěvku je nahlédnutí do komplexnosti zvonového fondu na území Plzeň-sever a jeho částečná rekonstrukce na základě dochovaných archivních pramenů a literatury. Oblast severního Plzeňska je stále, co se týče kampanologického průzkumu, z velké části nezdokumentovaným územím, a tudíž se přímo vybízí k vyhotovení plošného průzkumu. Klíčovými jsou proto samotné zvony, nositelé nápisů a umělecké výzdoby, ovšem nejedná se o jediný zdroj informací, který je možné využít.³

Po zmapování kostelů, které se v dané oblasti nachází nebo nacházeli, ale zanikly vlivem přírodních živlů, válečných konfliktů, vysídlením nebo úmyslným

- 1 Lunga, Radek – Roháček, Jiří: Umlčené hlasy: rekviziční dokumentace zvonů českého, moravského a slezského pohraničí z let 1942–1943 = Zum Schweigen gebrachte Stimmen: Requisitionsdokumentation der Glocken der böhmischen, mährischen und schlesischen Grenzgebiete aus den Jahren 1942–1943. Překlad Stefan Bartilla. Druhé, doplněné vydání. Praha: Artefactum, 2021. 3 svazky (2063 s.). Epigraphica & sepulcralia. Monographica, 4.
- 2 Chvátal, Tomáš – Krčmář, Luděk: Obrazy z dějin českého zvonářství: rekviziční fotografie z první světové války ze sbírek Západočeského muzea v Plzni. Domažlice 2006. Nebo dokumentace Národního památkového ústavu.
- 3 Z literatury k obecnému základu o kampanologii možno využít: Gnirs, Anton: Alte und Neue Kirchenglocken. Wien 1917 (1924); Otte, Heinrich: Glockenkunde. Leipzig 1858; Walter, Karl: Glockenkunde, 1913; Schilling, Margarete: Glocken: Gestalt, Klang und Zier. Dresden 1988; Kybalová, Ludmila – Lunga, Radek – Vácha, Petr: Pražské zvony. S úvodní studií o zvonářství, výrobě zvonů a dějinách jejich výtvarné výzdoby. Praha 2005.

zrušením, je položen základ k dalšímu již cílenému výzkumu, který se bude věnovat jednotlivým objektům. A právě to nás přivádí k prvním pramenům, jimiž jsou farní a obecní kroniky. Pokud se chceme jejich výzkumem zabývat, nalezneme je zpravidla uloženy ve státních oblastních nebo okresních archivech.⁴ V posledních letech se v tomto směru projevila velká digitalizační snaha a je možné množství kronik nalézt již i na internetových stránkách, jakou je například portál Portafontium.

Farní kroniky jsou základním pramenem k poznání dějin jednotlivých farností. V literatuře mohou být také označovány jako pamětnice nebo knihy pamětní. Byly povinně vedeny v každé farnosti a jejich úkolem bylo uchovávání informací pro paměť. Není tedy nikterak zvláštní, že některé kroniky obsahují celá folia věnovaná výhradně zvonům vyrobeným pro kostel. Bohužel, takových případů pro pozdní období je pomálu. Častěji jsou to skromné zápisy uvádějící potřebu pořízení zvonu do kostela, rok, kdy byl zvon ulit a od koho. Někdy se můžeme setkat s „kronikářem“, který byl „výmluvnější“ a uváděl důvod potřeby pořízení nového zvonu (roztaven při požáru, puknutí, přelítí etc.), letopočty, zvonaře, donátory, přepis nápisů na zvonu, popis výtvarné výzdoby, míry, váhu a ladění. V takovém případě se jedná o cenný pramen. Samozřejmě musíme brát v potaz i možnost zkreslení skutečnosti ze strany písaře a pramen podrobit dalšímu zkoumání. Svou cenu kroniky jako takové projeví i ve 20. století. Konkrétně ve dvou časových obdobích. Za první a druhé světové války, kdy se setkáme s fenoménem válečných rekvizic.

Válečné rekvizice jsou kapitolou, jíž je nutno věnovat zvláštní pozornost. Na rozdíl od předchozích válečných konfliktů, které se na zvonech podepisovaly spíše lokálním způsobem a v menší míře (vypalování kostelů, lokální rekvizice, krádeže etc.) se první a následně druhá světová válka vyznačují téměř systematickou likvidací zvonového materiálu. Zde se nabízí otázka, proč právě zvony?

První světová válka, u které se předpokládalo, že nebude trvat déle než pár měsíců, se nakonec projevila jako dlouhodobý opotřebovovací konflikt, který s sebou přinášel mnoho materiálních nedostatků a rostoucích poptávek po surovinách, například pro zbrojní průmysl. Právě nedostatek barevných kovů zapříčinil první rekvizice zvonů, které se vyráběly ze zvonoviny (78 % mědi a 22 % cínu⁵). V prosinci roku 1914 vydalo c. k. místodržitelství pro Království české nařízení k provedení plošného soupisu zvonů, takzvaného Katastru zvonů, který měl být hotov do konce následujícího roku. V lednu 1915 byl obratem rozeslán česko-německý formulář nesoucí název *Katastr zvonů pro Čechy*⁶ s rubrikami pro informace: místo, okres a tabulka určená pro zvony s údaji: rok ulití, zvonař, váha,

4 V tomto případě Státní okresní archiv Plzeň-sever (dále SOkA Plzeň-sever).

5 Tyto hodnoty jsou uváděny jako ideální poměr, ovšem každý zvonař měl svou osvědčenou recepturu, která se mohla v jednotkách lišit.

6 Národní archiv (dále NA), Zemský památkový úřad (dále ZPÚ), kart. 46.

nápisy a ladění. Samotný průběh rekvizic se odvíjel od vyhlášek a nařízení vydaných v letech 1915–1918 vedených v říšském Zákoníku pro království a země v říšské radě zastoupené, které upravovaly odvody materiálů.⁷ První etapa rekvizic započala roku 1915, byla pořízena dokumentace včetně fotografií a sádrových odlitků. Vlastní odvoz zvonů ovšem proběhl až o rok později, 8. srpna 1916. V potaz byla brána historická hodnota zvonů, proto byly z počátku taveny ty časově nejmladší. Z doby trvání konfliktu vyplývá, že pouze jedna etapa nebyla materiálově dostačující, byly tedy naplánovány další dvě. Druhý svoz proběhl 22. května 1917 nařízením číslo 222 ministerstva zemské obrany, tomu se vyhnuly pouze nejvzácnější zvony. Opět byly vyhotoveny seznamy, tentokrát s uvedením vlastníka zvonů, průměru, hmotnosti a nápisů, na mnohých byla zmíněna i umělecká výzdoba, kterou se především chtělo poukázat na jejich historickou a uměleckou hodnotu. Také bylo v této etapě nutné odůvodnit potřebu zaznamenaných zvonů pro obec/farnost. V tento moment jsou patrné snahy farářů uchránit co možná největší počet zvonů pod záminkou jejich potřebnosti pro bohoslužby a plynulý chod obce, či pro jejich výjimečnou historicko-uměleckou hodnotu.⁸

Před snímáním byly zvony potřebné pro obec a zvony památné označeny a z rozhodnutí ministerstva kultu a vyučování měly být zachovány. Za památné byly považovány zvony vyrobené před rokem 1700.⁹ Ministerstvo kultu a vyučování dále rozhodovalo o změnách kategorií zvonů. Snímáním byla pověřena c. a k. vojenská velitelství, která jednala se správci kostelů. Po sejmutí následovalo vážení, vyhotovení dvou potvrzení – jedno pro správce objektu a druhé pro vojenskou správu – kde byl uveden počet rekvírovaných zvonů a nacenění zvonovery. Finanční náhrada byla poskytována formou válečných úpisů a po skončení války měla být vyplacena a použita na koupi zvonů nových.¹⁰ Nutno dodat, že finanční kompenzace za rekvírované zvony ve většině případů po válce nepokryla ani pořízení jednoho zvonu. Na třetí etapu (1918), pro kterou bylo navrženo zachování pouze dvou exemplářů zvonů od jednoho zvonaře, již nedošlo.

Rekvizice s sebou přinesly potřebu nějakým způsobem objekty, které měly nadobro zaniknout, zvěčnit a zachovat alespoň v reprodukované formě. Dokumentaci měla pořizovat místní muzea pod dohledem C. k. zemského konzervátorského úřadu. Pro účely organizace pořízené dokumentace zvonů, užitě pro pozdější soupis památek, byla sestavena užší komise (18. září 1916), působící při

7 Kromě mědi se rekvizice vztahovaly i na hliník, olovo, cín, nikl a železo. Po vyčerpání zásob se přistupovalo ke konfiskaci domácích předmětů nebo součástek z budov. Snímaly se zvony, hromosvody i krytiny střech, měděné kliky a kování u dveří a v neposlední řadě i varhanní píšťaly.

8 V Národním archivu je uložena korespondence farářů s C. k. zemským konzervátorským úřadem se snahami mnohé historické zvony uchránit. Konkrétně NA, ZPÚ, kart. 46.

9 Později se tato hranice posunula o 100 let a za památné byly považovány zvony do roku 1600.

10 K rekvizicím zvonů za první světové války také: Vácha, Petr: Rekvizice zvonů v Čechách v 1. světové válce. In: Zprávy památkové péče 74, 2014, 4, s. 310–313.

Archeologické komisi České akademie věd a umění.¹¹ Mezi členy užší komise patřil Antonín Podlaha, Josef Mauder (předseda komise), Karel Chytil, Karel Guth (úředník c. k. zemského konzervátorského úřadu pro království České v Praze, spravoval agendu týkající se zvonů od roku 1915), Adolf Borovský, Josef Vítězslav Šimák a Karel Hellich.¹² Zprávy o činnosti byly zveřejňovány v časopise Památky archeologické. Dokumentace, která vznikala, měla obsahovat tuhé obtahy nápisů a reliéfů,¹³ sádrové odlitky reliéfů a fotografie celkového pohledu na zvony. Velké množství fotografií je dnes uloženo ve sbírkách Západočeského muzea v Plzni a odlitky pražských zvonů jsou k nalezení v Muzeu hlavního města Prahy. Některé zvony se touto dokumentací podařilo zařadit mezi historicky či umělecky významné a zabránit tak jejich odvozu. Dokumentace probíhala ideálně v první fázi ve věžích kostelů, následně k ní byla příležitost po sejmutí a v některé ze sběrů, kde zvony byly shromažďovány před odesláním do vídeňského arzenálu. Sběrný se nacházely ve velkých městech s dobrým železničním spojením – Praha, Čáslav, Chomutov, České Budějovice, Plzeň, Josefov, Mladá Boleslav, Liberec, Litoměřice, Planá, Příbram. Tato rekviziční dokumentace se stala základem mnoha výstav a publikací věnujících se buď zvonům, nebo konkrétním zvonařům.

Jak již bylo výše poznamenáno, farní a obecní kroniky někdy přináší podrobné popisy jak zvonů, tak událostí s nimi spojenými, a to i v rámci rekvizic. Jako příklad možno uvést záznam o rekvizicích z Kralovic ve farním kostele sv. Petra a Pavla: „*Dne 31. prosince 1916 byl podepsaný farář (jako farář toho času působil Dominik Ženíšek, pozn. aut.) uvědoměn svobodníkem Mikulášem Nezbedou, rodilým z Potvorova, zeměbraneckého pluku č. 6 toho času u zvonové partie č. 3 pražského vojenského stavebního oddělení, že dne 2. ledna 1917 započato bude snímání zvonů zdejších. Dne 2. ledna 1917 odpoledne kolem 3 hodiny dostavil se vojenský oddíl devíti mužů vedený c. k. šikovatelem p. Josefem Smolíkem, jako stavitelem od vojenského stavebního oddělení z Prahy, jenž přihlásil se a legitimoval se u podepsaného, který jej odvedl na věž a ukázal rekvírované zvony, jež se záznamem soublyšly. Protože už se stmívalo, bylo snímání přeloženo na následující den. Dne 3. ledna 1917 zřízeny podložné saně ze silného dříví ve věži, kteréž vrcholem upevněny železnými skobami do trámové konstrukce zvonové. Vytržena z okna okenice k severovýchodní straně a z části odbourány špalety téhož okna po obou stranách ve výši 80 cm spolu*

11 K dějinám Archeologické komise viz Marešová, Jana (ed.): Edice nedokončeného soupisu uměleckých památek politického okresu Pardubicko – Holicko – Přeloučského, napsal Václav Karel Vendl. Praha 2007, s. 10–13. Dále také Roháček, Jiří – Uhlíková, Kristina (edd.): Věda minulosti dnes. Statě k edičnímu zpřístupňování straších nepublikovaných odborných textů. Praha 2017, s. 67–85.

12 Vácha, Petr: Rekvizice zvonů v Čechách v 1. světové válce. In: Zprávy památkové péče 74, 2014, 4, s. 312.

13 Obtahy a překresy nápisů, pořízené pro soupisy památek, jsou uloženy ve fondech Oddělení dokumentace Ústavu dějin umění AV ČR.

s parapetním zdivem, jenž odbouráno po podlahu věže. Vybourání¹⁴ toto provedeno bylo v mezích dřívější vybourávky, která znatelná byla od dřívější vybourávky (pozn. pravděpodobně pro vytažení a vsazení zvonu). Se snímáním největšího zvonu bylo posekáno, protože zemřela dobroditelka kostela p. Anna Doležalová. ... sejmut z věže kostela poledník o váze 180 kg a menší zvonek z kaple hřbitovní s nápisem – Já jsem vzkříšení i život, ulit nákladem počestných oudů záložny Kralovické v Plzni 1867. R. Perner. – o váze 20 kg. Tento zvon byl celý prasklý v koruně, držel pohromadě jen spojkou cca 3 cm. Kvůli pohřbu nemohlo být následně pokračováno, a tak bylo pět mužů posláno snímat zvony do Kozlan a Všebrd. Dne 4. ledna 1917 po 10 hodině dopoledne naposled vyzváněno náčež pak po pohřbu pokračováno v pracech. Vytažen a ve věži na trámové konstrukci nad zvonici upevněn kladkostroj o nosnosti 4000 kg na kterýž zvon „sv. Petr“ zavěšen a přitažen náčež pozvolna odebrány šrouby ve dřevěné hlavě připevněné. Nyní vyjmuto srdce ze železa kujného zhotovené. Náčež zvon spuštěn na dřevěnou konstrukci saní na podlaze. V tomto položení posunován až mezi špalety okenní a následkem nastalého soumraku ponechán zvon na hlavní zdi věže strany severovýchodní. Dne 5. ledna 1917 vysazené saně 150 cm přes líc zdiva věže ... opatřeny plochými železy, po nichž pak zvon posunut až mimo líc zdi věže, náčež uvázaným provazem, kterýž tažen byl na prostranství bývalého hřbitova směrem k c. k. okresnímu hejtmanství a za pomoci vojínů zdviháním uvnitř věže nakloněn pozvolna zvon tak že těžiště vysunuto mimo základnu, zvon pak sklopil se a spadl na zkyplenou půdu ve vzdálenosti 2,5 – 3,5 m od obou koutových zdí věže a presbytáře, zabořiv se otvorem dolů do hloubky 1,2 m nikterak se nepoškodiv. Pracem přihlíželo mnoho místních. Nato sneseno z věže všechno pomocné dříví.¹⁵ Mezi kronikami okresu Plzeň-sever se tento typ zápisu, co se týče obsahu, řadí mezi výjimečně podrobné v rámci rekvizic probíhajících za 1. světové války. Lze zde sledovat postup technických prací při snímání zvonů a účast místních obyvatel: „Poté provazem na kladkostroji zdvižen zvon ze země a ofotografován se zedníkem, vojínem Josefem Krýslem, zeměbraneckého pluku č. 7 (Plzeň) rodilým z Nových Mitrovic. Poté odpoledne vyzdvihnout zvon nad zem a usazen na valník p. Leona Poppa, zapraženy koně p. Václava Soukupa (sládek z Kralovic) a odvezen Kostelní ulicí k městské váze a tam oddělené s ostatními dvěma rekvírovanými zvony zvážen za přítomnosti p. Ferdinanda Brejchy (rolníka a toho času vážného v Kralovicích) a ostatních zúčastněných.“¹⁶ Zvony se po sejmutí odvážely na vlaková nádraží, odkud byly přepravovány do sběrný v Plzni ve Škodových závodech.

Po 1. světové válce byly na našem území zničeny cca 3/5 celkového součtu zvonů a hodinových cimbálů, tj. kolem 10 000 kusů. Rekvizice neprobíhaly ve všech lokalitách souměrně, tudíž některá místa byla postižena více než jiná.

14 Dne 9. ledna 1917 byla věž uvedena do původního stavu, několika vojáky pod dozorem šikovatele Josefa Smolíka.

15 (SOkA Plzeň-sever), Kronika fary Kralovice 1907–1961, s. 31–32.

16 Tamtéž.

V některých objektech se za zachování dvou menších mladších zvonů měnil zvon velký a podstatně starší, ale díky tomu se dochovaly ukázky i děl 18. a 19. století,¹⁷ které spadaly do nejvíce rekvírované kategorie. Po válce probíhaly snahy o navrácení neroztavených zvonů zpět do původních objektů. Ne všechny zvony z vídeňského arzenálu (Wiener Arsenal) se podařilo dohledat a jen pár kousků se podařilo identifikovat jako zvony z Čech.

Tabulka č. 1 znázorňující počet zrekvírovaných zvonů za první světové války.

rekvizice probíhající na severním Plzeňsku	odebráno
1916	28
1917	6

V následujících dvou desetiletích (1918–1939) byly postupně zrekvírované zvony nahrazovány. Nové zvony byly objednávány buď přímo u zvonařů nebo prostřednictvím Chrámového družstva, které vypisovalo výběrová řízení. Pokud se ve věži zachoval jeden a více zvonů, byl na místo vyslán odborník, který měl za úkol zjistit ladění. Dle toho byly následně provedeny výpočty pro pořízení nových zvonů. Pokud byla věž prázdná, přijel zvonařský mistr, aby posoudil stav zvonové konstrukce a chrámové věže a dle toho vypočetl velikost a váhu nového zvonu.¹⁸ V některých farnostech se podařilo doplnit všechny chybějící zvony, jinde se takového úspěchu nedočkali. Ze statistického hlediska lze říci, že v meziválečném období počet zvonů stoupl, a tím nabídl možnost dalšího decimování, ze kterého se většina farností dodnes nevzpamatovala.

Dne 1. září 1939 vypukla druhá světová válka a již v březnu roku 1940 je vydáno nařízení k shromáždění barevných kovů v rámci čtyřletého hospodářského plánu¹⁹ – bronzové zvony a měděné části budov budou poskytnuty pro potřeby zbrojního průmyslu. Farním úřadům byly zaslány ohlašovací listy (Meldebogen) či ohlašovací listy pro bronzové zvony, do kterých se uváděly informace typu: obec, název kostela, vlastník zvonu, hmotnost a průměr, datace, výška, zvonaři, ladění, nápisy, použití a důvod předchozího zachování. Pro přehlednost byly zvony řazeny do kategorií (A, B, C a D), které přidělovaly církevní úřady ve spolupráci s památkovou péčí. Samotné snímání a následnou přepravu do

17 Vácha, Petr: Hellichova dokumentace zvonů z let 1916–1918 (k 70. výročí úmrtí Jana Hellicha). In: Vlastivědný zpravodaj Polabí 34, 2000, s. 89.

18 Ne vždy dokázal zvonař sladit zvuk nového zvonu se starým, tudíž se přikročilo k přelití starého zvonu. V roce 1924 děkan Vaněk a Msgre Müller prostřednictvím Chrámového družstva vyzývali duchovní správce, aby se při pořizování nových zvonů radili a v případech, že nebylo možné zvony sladit, aby je prodali či směnili s jinou obcí. Tímto způsobem se podařilo mnoho zvonů zachránit. Dobrodinský, Jaroslav: Památková ochrana zvonů. In: Zprávy památkové péče XV, 1955. Praha 1955, s. 103.

19 Anordnung zur Durchführung des Vierjahresplans über die Erfassung von Nichteisenmetallen.

centrální sběrný, která se nacházela v Praze 8 – Libeň, přístav Maniny, zajišťovaly obce. Za zrekvírované zvony se vystavovaly stvrzenky. Následný odvoz z Prahy do Hamburku v Německu probíhal lodní dopravou²⁰, vedenou Říšským úřadem pro železo a kovy. První byly odváženy zvony kategorie A, B a C byly ponechány jako záloha. Během dvou měsíců (červenec–srpen) roku 1942 odlulo pět lodí převážejících 9801 zvonů (hmotnost 1562,926 tun).²¹ Náklad byl v Hamburku dělen mezi dvě kovo zpracující firmy, a to Norddeutsche Affinerie a Zinnwerke Wilhelmsburg GmbH.²²

Rekvizice vedly k provedení plošného soupisu zvonů, které byly následně přesunuty do centrálních skladů. Zde i navzdory limitovaným lidským zdrojům, nedostatku času a dalším komplikacím, vznikaly sbírky fotografií, obtahů, sádrových odlitků a rozsáhlé kartotéky s evidenčními kartami (karty z pohraničí se staly základem Deutsches Glockenarchiv, dnes součástí muzejního archivu Germanisches Nationalmuseum v Norimberku).²³ Pokud bychom měli porovnat evidenci za první a druhé světové války, tak detailnější zpracování obsahuje dokumentace druhoválečná. Nejen množstvím fotografického materiálu, ale i uhlovými obtahy nápisů, reliéfu a popisy zvonů. K mnou evidované oblasti okresu Plzeň-sever se dalo využít fondů Západočeského muzea v Plzni, které obsahuje sbírky odlitků a obtahů, ale i dobový fotografický materiál²⁴ nebo třeba z fondů Národního archivu v Praze (NA), konkrétně ze Státní památkové správy (SPS)²⁵ a Ministerstva hospodářství a práce – dodatky, obsahující ohlašovací listy pro bronzové zvony, lístkový katalog zvonů a soupis zvonů.²⁶

Po skončení války zůstává v Praze na Maninách kolem 2184 zvonů²⁷ a hodi nových cimbálů, které jsou převážně kategorie B a C. Tyto zvony jsou postupně navraceny do původních objektů. Obecně je uváděno, že pro potřeby válečného průmyslu bylo použito kolem 13 000 až 14 000 zvonů z Čech a Moravy.²⁸

20 Přepravu zajišťovala Českomoravská Plavební akciová společnost labská.

21 Lunga, Radek: *Rekvizice českých zvonů za 2. světové války*. Dostupné na <<http://pamatky.bcb.cz/Zvony/Rekvizice-ceskych-zvonu-za-2-svetove-valky>> [20. 1. 2025].

22 Tamtéž.

23 Více k rekviziční dokumentaci Lunga, R. – Roháček, J.: *Umlčené hlasy*.

24 Publikováno například v Chvátal, T. – Krčmář, L.: *Obrazy z dějin českého zvonařství*.

25 NA, Státní památková správa (dále SPS), kart. 664, 666, 668, sign. 30, Památná místa. Zde: *Lístkový katalog zvonů a Soupis zvonů*.

26 Dále také NA, ZPU, kart. 46, sign. 21, *Válečná sbírka zvonů, všeobecná korespondence 1915–1916 a 1917*.

27 Wirth, Zdeněk: *Pražský kalendář 1946. Kulturní ztráty Prahy 1939–1945*. Praha 1945, s. 4.

28 Lunga, Radek – Vácha, Petr: *Památková ochrana zvonů – ohlédnutí po pěti desetiletích*. In: *Zprávy památkové péče, ročník 69/2009, číslo 1, s. 3*.

Tabulka č. 2 obsahující počet rekvírovaných a navracených zvonů za druhé světové války.

rekvizice Plzeň-sever	odebráno	navraceno roku 1945
1941	1	-
1942	31	5 ²⁹
1943	2	-

Samozřejmě kroniky a rekviziční protokoly nejsou jediným zdrojem dostupným pro kampanologické bádání. V prvním oddělení NA uložená část Archivu pražského arcibiskupství (dále APA) obsahuje takzvané Farářské relace. Tento badatelsky cenný pramen vznikl z nařízení konzistoře, která předepsala jednotlivým farářům odpovědět na čtyřicet dva stanovených otázek. Jako přílohy k dotazníku faráři přikládali mimo jiné inventáře a soupisy majetků. První dotazníky vznikly v roce 1677, druhé kolo proběhlo roku 1700. Jedná se o pramen s vysokou výpovědní hodnotou i pro studium zvonů, neboť i ty jsou do dotazníku zahrnuty – konkrétně otázka číslo 19 je věnována zvonům v jednotlivých kostelech. Vyplňovány bývaly informace o počtu zvonů v objektu, datu ulití, jména nebo velikosti etc.

Pokud hovoříme o archivních pramenech, nesmíme opomenout také zmínku o několika fondech, nacházejících se v Archivu Národního muzea (dále ANM), jejichž přínos je nezanedbatelný. Prvním z nich je Eichlerova topografická sbírka. Jedna její část se soustřeďuje kolem dotazníků (zasílaných farářům, patrimoniálním úřadům a magistrátům v Čechách) a průvodních materiálů, které shromáždil v rozmezí let 1825–1832 profesor malostranského gymnázia Josef Eichler, jako základní pramen pro vypracování české topografie. Duchovenský dotazník předtištěný jménem arcibiskupské konzistoře měl celkem 14 otázek obecného rázu. Souvislost se zvony bychom mohli nalézt v jedné z otázek, kde se Eichler zajímá o soupis památek, knihoven, pomníků, a právě i historických nápisů, které jsou se zvony úzce spjaty. Celkem bylo roku 1825 rozesláno 1044 dotazníků a 2242 tabulek. Bohužel Eichler své dílo *Topografie Čech* nikdy nedokončil. Materiály jsou trvalou součástí sbírek ANM a jsou roztrženy podle historických krajů. Kraje jsou dále abecedně řazeny do složek dle názvů jednotlivých dominií nebo královských měst. Přičemž základním pilířem všech složek je Eichlerův dotazník. Odpovědi jsou v některých případech strohé, v jiných naopak obsáhlejší v závislosti na výmluvnosti respondentů. Jde o významný pramen vztahující se k období 1. poloviny 19. století.

Druhým zdrojem je osobní fond Antonína Podlahy (1865–1932), světicího pražského biskupa a historika, jenž je znám soupisovými díly *Posvátná místa království českého* a spoluprací na *Soupisu památek historických a uměleckých království*

29 Z pramenů vyplývá, že pouze pět zvonů, rekvírovaných v roce 1942, bylo úspěšně navraceno na severní Plzeňsko.

českého. Pozůstalost A. Podlahy byla do ANM předána roku 1990 z Literárního archivu Památníku národního písemnictví. Fond kromě biografického materiálu, korespondence, torzovitých útržků souvisejících s publikační činností obsahuje i materiály ilustračního charakteru. Četné jsou fotografie, oficiální portréty, ale především záběry z různých akcí, kterými byly kupříkladu slavnosti svčení kostelů nebo právě zvonů.

Dalším fondem ANM pro oblast studia kampanologie je Pachlova sbírka nápisů na zvonech. Josef Karel Pachel (1800–1853) jakožto praktikant při zemském stavebním ředitelství v Praze si ve 20. letech 19. století založil mimo jiné sbírku otisků a nápisů na historických zvonech v některých kostelech v Čechách (převážná většina pochází z Prahy). Roku 1905 byla Pachlova pozůstalostní sbírka věnována ANM, kde k ní bylo připojeno přibližně čtyřicet starších opisů snažících se napodobit písma originálů. Sbírkou se skládá z papírových svitků, na nichž jsou negativní otisky nebo opisy zvonových nápisů, pořizované s největší pravděpodobností přímo z originálních zvonů.³⁰

V letech 1945–1950 dochází k poválečnému obnovování zvonového fondu. Stejně jako po první světové válce i nyní se projevují jisté rozdíly mezi jednotlivými lokalitami. Mezi faktory ovlivňující tehdejší situaci se řadilo především množství finančních prostředků, stále se snižující počet věřících obyvatel i politická nepřítelství vůči církevnímu životu.³¹ Také docházelo ke znárodnování zvonářských dílen a jejich centralizaci v Brně. Souhrn všech těchto faktorů byl nejspíše příčinou snížené výroby a zhoršující se kvality oprav. Některé objekty zůstávali delší dobu bez využití, a to se na nich podepisovalo jak po fyzické, tak po technické stránce, zvony nevyjímaje.

ZVONÁŘI PŮSOBÍCÍ V OBLASTI

Vzhledem k rozsahu území, na kterém se rozkládá severní Plzeňsko je do produkce zvonů zahrnuto množství zvonářů a firem z různých výrobních středisek (např. Praha, Klatovy, Vídeň, Cheb, Chomutov, Broumov a další). Hlavním z nich však z jasných důvodů zůstává Plzeň, která byla po dlouhou dobu sídelním městem mnoha významných zvonářů a dílen, kteří svými výrobky vyplňovali poptávku na Plzeňsku.

Například se v 16. století v Plzni můžeme setkat s mistrem Jiljím (činný 1520–1539), který vlastnil dům v Saské ulici č. p. 7, kde provozoval svou dílnu. Nedlouho po něm je na stejném místě doložen i Mikuláš konvář (činný 1545–1557), který zřejmě u Jiljího nějaký čas působil jako tovaryš a dílnu později přejímá. Tuto skutečnost by vysvětloval i styl výzdoby, který se v mnoha prvcích

30 ANM, Pachlova sbírka na zvonech, kart. 1–3.

31 Lunga, R. – Vácha, P.: Památková ochrana zvonů – ohlédnutí po pěti desetiletích. In: Zprávy památkové péče 69, 2009, 1, s. 4–5.

shoduje s jeho mistrem – hladký, nepřilíš zdobený plášť, nápisy soustředěné při horním okraji zvonu. U Jiljího je navíc možné zaznamenat užití signatury v podobě reliéfního dráčka.

Po roce 1550 se na Plzeňsku objevují zvony ulité od Brikcího z Cimperka (činný 1550–1599), který po smrti otce, mistra Ondřeje zvonaře (činný v 1. polovině 16. století), souseda Nového Města Pražského, převzal zvonařskou dílnu. Roku 1571 „pro své šlechetné zachování a služby platné“³² obdržel, spolu se svým bratrem Zikmundem, erb a titul z Cimperku (z Cínové hory). Jeho díla jsou ukázkou precizní práce a bohaté reliéfní výzdoby. Signaturou mu byla jeho podobizna s erbem, který získal roku 1571.

Z klatovských zvonařů jsou na severním Plzeňsku zastoupeni Štěpán Pricquey (činný 1651–1699) a Jan III. Pricquey (činný 1701–1732). Původem rod pocházel z Francie a od poloviny 17. století a počátku 18. století působili v Klatovech, kde provozovali řemeslo konvářské. Charakteristické jsou pro jejich práci růžové kvítky užívané jako dělicí znaménka a jedna nebo dvě pomocné uvozovací ručičky, pro sledování směru textu.³³

Ovšem, co se zvonařů týče, tak nejvýznamnějším a nejdéle působícím rodem byli Pernerové. Na počátku 18. století přichází z Brixenu v Tyrolsku Jan Perner a usazuje se v Plzni, kde získává měšťanské právo a kupuje dům ve Veleslavínské ulici (později se i s rodinou stěhuje do č.p. 88 v Pražské ulici), kde zakládá první dílnu. Jeho zvony se vyznačují nápisy, které obtáčely horní okraj a byly lemované rostlinnými motivy. Reliéfní obrazce světců byly zhotovené ve vysoké kvalitě od předního plzeňského zlatníka Mauricia Kotínka.³⁴ Roku 1741 předává dílnu synu Josefovi (1714–1768), který ovšem umírá ve věku 54 let.

Vdova po Josefovi se provdala za Jakuba Viléma Seitze (1744–1793), který v dílně působil jako tovaryš a později ji převzal. Jeho práce dosahovala vysoké kvality. Zkrátil nápisy na minimum a přesunul jejich část k dolnímu okraji. Charakteristickým byl pro něj motiv šátků s květinami a šestiramenná koruna s nosatými obličejí. Byl úspěšným a hojně vyhledávaným zvonařem, což mu poskytlo dostatečné finanční prostředky na pronajmutí a zrekonstruování městské slévárny děl. Vilém Seitz se na svých zvonech podepisoval překříženými děly se zvonkem a veršovanou signaturou: „Durch Feuer und Hitz bin ich geflossen, Jacob Wilhelm Seitz hat mich zu Ehren Gottes gegossen.“³⁵ V roce 1793 po Seitzově smrti přebírá živnost Petr Pavel Perner. Své zvony označoval třemi majuskulními P v příčném břevnu doplněná datací.

Dílna se dále předávala na: Václava Pnera (1803–1869) k výzdobě využíval jak rodinné formy, tak moderní prvky (stylizované palmové ratolesti

32 Rybička, Antonín: O českém zvonařství. Studie kulturní. Praha 1885, s. 18.

33 Chvátal, T. – Krčmář, L.: Obrazy z dějin českého zvonařství, s. 81–83.

34 Tamtéž, s. 86–89.

35 Tamtéž, s. 93.

a kruhy spojované plochými články). V dílně také pracoval jeho syn Robert Perner (1939–1903). V letech 1871–1888 se spojil s Arnoštem Juránkem pod značkou Juránek & Perner (Mědikovecká a zvonařská továrna Juránek & Perner měděné a kovové zboží). Roku 1888 se však spolupráce pro vnitřní neshody rozpadá a Robert nadále podniká sám pod názvem R. Perner, továrna na zboží kovové a zvonařství v Plzni.³⁶ Dne 26. ledna 1903 po dlouho trvající nemoci umírá bez syna, který by firmu převzal.

V 19. století se na Plzeňsku objevují výrobky Karla Bellmanna (1738–1856) a jeho syna Karla Ferdinanda Bellmanna (1820–1893). Bellmannova dílna pravděpodobně kromě nejvíce proslula přeléváním starých a poškozených zvonů na nové. Slévačská huť se nacházela na Novém Městě Pražském „U zvonařů“. Na zvonech lze nalézt německé, latinské i české legendy: „Karl Bellmann, k. k. Hofglockengiesser“, „Carol. Bellmann me fudit“, „Karel Bellmann, c. k. dvorní zvonař v Praze.“³⁷

Z přehledu mírně vybočuje Petr Ignaz Hilzer (1846–1907) pocházející z rakouského rodu zvonařů a sídlící ve Vídeňském Novém Městě.³⁸ Jeho činnost se datuje od roku 1880 a jeho zvony byly na Plzeňsko dováženy na objednávku. K roku 1931 firmu, kterou Hilzer založil, přebírá nový vlastník Max Samassa z Lublaně.³⁹

Mimo jednotlivé dílny a rody na severní Plzeňsko své zvony dodávaly i větší rodinné firmy, které se v období mezi první a druhou světovou válkou nejvíce zasloužily svou výrobou na doplňování prořídleho zvonového fondu. Příkladem budiž firma Richard Herold z Chomutova. Počátky slévárenské tradice rodu Heroldů sahají již do poloviny 16. století. Roku 1790 zakládá Julius Herold dílnu⁴⁰ na odlévání zvonů v Chomutově, která ve druhé polovině 19. století získává pobočku v Litoměřicích (pod vedením Františka Herolda). Ta později zaniká a zůstává pouze dílna v Chomutově, kterou od roku 1906 vede Richard Herold (1877–1945). Vyrábí se zde zvony vysoké kvality a dobrého zvuku, které se nejčastěji vyvážely do Německa. Nápisys jsou proto převážně německé, výjimečně latinské. Litery, které používá jsou větší, a tudíž nápisy působí delším dojmem, i když se jedná o převážně kratší texty. Po první světové válce směřuje vývoz zvonů na Slovensko.

36 Tamtéž, s. 122.

37 Tamtéž, s. 37.

38 Ignaz Hilzer (1810–1880) zakládá kolem roku 1840 slévárenskou dílnu ve Vídeňském Novém Městě, která se záhy stává jednou z nejvýznamnějších zvonáren v monarchii. To dokládá i titul K. k. vrchního zvonaře (K. und k. Hofglockengiesser). Roku 1871 do podniku vstupuje jeho syn Petr Ignaz Hilzer.

39 Max Samassa z Lublaně (1862–1945). *Österreichisches Biographisches Lexikon und biographische*. Dostupné na <https://www.biographien.ac.at/oeb1/oeb1_S/Samassa_Max_1862_1945.xml> [25. 2. 2023].

40 Rybička, A.: O českém zvonařství, s. 57.

Nebo firma Oktáva Wintera v Broumově – Oktáv Winter se narodil v lednu 1882, do rodiny slévače Františka Wintera, a zemřel po roce 1950 v Německu. Vyučil se zvonařem a zkušenosti získával doma i v cizině. V roce 1899 ulil v Broumově první zvon. O čtyři roky později byl oceněn Obchodní a živnostenskou komorou. Po první světové válce (1922) vystavěl v Broumově novou továrnu, neboť poptávka po zvonech rychle stoupala. Svě zvonů vyváže do celé Evropy. Podle záznamů na zvonech užíval signaturu se svým jménem, rokem odlití a pořadovým číslem zvonu. Během hospodářské krize (1929) uzavírá dílnu. Vzhledem k německé národnosti byl po druhé světové válce vystěhován do Německa. I zde odléval zvonů, a to ve Strassu, poblíž Ulmu.

Buřil, Švagerka a spol Kukleny – Firmu zakládá roku 1919 Antonín Buřil v Kuklenách u Hradce Králové. Továrna původně vyráběla kovové zboží a vedla zámečnickou dílnu. Kolem roku 1922 měla již cca 60 zaměstnanců. Dne 2. listopadu 1925 získává povolení od okresní politické správy k odlévání zvonů. Zvonů se zprvu vyráběly jen pro přilehlé okolí Kuklen, ale díky užití kvalitní zvonoviny a výbornému zvuku se začaly dodávat i do vzdálenějších oblastí (Plzeň-sever). V roce 1926 dochází ke změně v názvu na Buřil a Riss v Kuklenách.⁴¹ Roku 1930 dochází k úpadku firmy, pravděpodobně v důsledku hospodářské krize a zastavení výroby. Bývalé prostory slévárny a soustružny získává závod Tatra a od roku 1932 zde zřizuje opravnu automobilů.

K závěru je vhodné zmínit Zvonařství Manoušek, jehož počátky sahají do 19. století, kdy se roku 1881 narodil Rudolf Manoušek starší (1881–1951). Po vyučení v adamovských železárnách pracuje v továrnách a slévárnách v Rakousku, Německu, Francii a Holandsku. Po návratu v roce 1906 zakládá vlastní továrnu u Brna. Z finančních důvodů pracuje pro zvonařnu Hiller, vdova & syn. Zůstává zde pouze dva roky, poté nastupuje do továrny Bedřicha Valáška v Brně, která se v té době nacházela na pokraji krachu. Využívá tak příležitosti a k původní výrobě připojuje odlévání zvonů. Po stabilizaci výroby firmu odkupuje a přejmenovává na R. Manoušek & spol. Jako jediný zvonař si osvojuje techniku restaurování puklých zvonů a zdokonaluje ji.⁴²

Řemeslu se věnuje i jeho syn Rudolf mladší (1909–1994), který si roku 1934 otevřel vlastní slévárnu. Po druhé světové válce (1948) byla dílna znárodněna a Rudolf se stěhuje do Prahy. Do roku 1967 pro něj platí zákaz odlévání zvonů. Téměř okamžitě po jeho ukončení (1967) zakládá novou zvonařnu na Zbraslavi. Zde pokračuje ve zdokonalování restaurátorských postupů svého otce, se kterými mu následně pomáhá i jeho syn Petr Rudolf (*1957). Dílnu přebírá roku 1988 po otcově úrazu. Firma prosperovala do povodně v roce 2002, kdy byla celá dílna zaplavena. Zničeny byly, stroje, archiv i již připravené zvonů. České instituce se

41 Domečka, Ludvík – Sál, Ladislav František: Královéhradecko, 1. díl, 1. část. Místopis soudního okresu královéhradeckého, Hradec Králové 1928, s. 99.

42 Důkazem bylo zrestaurování klatovského zvonu „Vondra“, který pukl v roce 1940.

do obnovy dílny nezapojily – pomoc nabídla konkurenční dílna Royal Ejsbouts v holandském Astenu, která poskytla část svých prostor. Zde Manoušek odlévá zvony již 17 let. Na Zbraslavi se nyní nachází pouze muzeum rodu Manoušků a část dílny.⁴³

Z tohoto stručného historického výčtu je patrné, jak rozmanitý je nebo ještě lépe byl, zvonový fond na severním Plzeňsku. V oblasti se podařilo identifikovat zvony od bezmála padesáti zvonařů, jejichž díla se do jednotlivých objektů dostávala buďto cílenou objednávkou, odkoupením z primárního místa zavěšení (zrušené kostely a kláštery), darem nebo neplacenou relokací. Připojená tabulka shrnuje výsledky studia a rozborů archivních pramenů, přičemž se tímto způsobem podařilo doložit celkem 279 zvonů, z nichž 175 bylo možné přiřadit ke konkrétnímu zvonaři. Naopak lokality značené kurzívou s datacemi odlitých zvonů znázorňují zánik daného zvonu, nejčastěji se jednalo o puknutí, přelití nebo rekvizice. Z celkového počtu zvonů se jich 104 nepodařilo bezpečně přiřadit k výrobcí a vybízí se tedy možnost dalšího přezkoumání, ideálně propojeného s terénním výzkumem, který by přinesl poznatky o současném stavu zvonového inventáře na severním Plzeňsku.

Tabulka č. 3 Zvonaři

příjmení	jméno	centrum působnosti	časové zařazení	lokality (data)
	Jiljí (Egidius)	Plzeň	činný 1520–1539	Strážiště (1525), Číhaná (1535), Žebnice (1535), Lištany (1539)
	Mikuláš	Plzeň	činný 1549–1553	Úněšov (1549), Čivice (1553)
	Mikuláš	Plzeň	činný na přelomu 16. a 17. století	Dolní Bělá (konec 16. / poč. 17. století)
	Jan	Stříbro	činný v 1. polovině 16. století	Kozolupy (1. pol. 16. st.), Nečtiny (1546), Heřmanova Huť (1548)
	Jan		činný v 2. polovině 15. století	Kozojedy (1480)
	Bartoloměj	Praha	činný 1495–cca 1533	Krašovice (1524)
	Ondřej	Praha	činný v 1. polovině 16. století	Manětín (1518)
	Jiřík	Praha	činný na konci 15. století	Planá (1491)

43 Hrušková, Daniela: 120 let zvonařství rodu Manoušků. Praha: vlastním nákladem Petr Rudolf Manoušek, 2020.

Bellmann	Karel	Praha	1783–1856	<i>Kralovice (1825), Plasy (1828), Město Touškov (1836), Kozolupy (1843), Jezná (1849)</i>
Bellmann	Karel Ferdinand	Praha	1820–1893	<i>Strážistě (1857), Plasy (1861)</i>
Bochumer Verein Gußstahlfabrik (BVG)		Bochum (Německo)	1854–1965	Obora (1871, 1871, 1871), Březín (20. stol.)
Buřil & Riss		Kukleny	1919–1931	Dýšina (1927, 1927), <i>Kralovice (1928, 1928)</i>
Cantarista (Canulator)	Jiljí (Ěgidius)	Praha	činný 1477–1505	Potvorov (1489), Vejprnice (1505)
z Cimperka	Brikcí	Praha	činný 1550–1599	Dolany (1553), Dýšina (2. pol. 16. st.), Všehrdy (1580), Vejprnice (1581), Kralovice (1587, 1588), Manětín (1599)
Firma R. Manoušek a spol.		Brno	činná 1913–1947	<i>Kožlany (1919)</i>
Herold	Richard	Chomutov	1877–1945	Nýřany (1904, 1904, 1904), Lištany (1922, 1922), Úněšov (1922, 1922, 1922), <i>Potvorov (1923)</i> , Vidžín (1923, 1923), Blatnice (1924, 1924), Luková (1924, 1924, 1924), Krašov (1928, 1928), <i>Krasy (1928, 1928)</i> , <i>Úherce (1929, 1929, 1929)</i> , <i>Vejprnice (1929)</i>
Hiller	Adalbert ml.	Brno	1865–1923	Krašovice (1922)
Hilzer	Petr	Videň	1847–1907	Přehýšov (1893), Úněšov (1893), <i>Blatnice (1900, 1900)</i> , Úherce (1901, 1901, 1901, 1901), <i>Heřmanova Huť (1905)</i>
Juránek & Perner		Plzeň	1871–1888	Dolany (1878), <i>Plasy (1884, 1884, 1884)</i> , <i>Všehrdy (1884)</i>
Kühner	Jan Jiří	Praha	1727–1789	Rabštejn (1768)
Lissiaek (Lišák)	Valentín	Praha	činný 1728–1747	<i>Ledce (1740)</i>
Löw von Löwenberk	Linhart (Leonhart)	Norimberk / Praha	v Praze činný 1640–1652	Druztová (1640)
Löw	Mikuláš (Nicolaus)	Praha	činný 1700–1736	Žihle (30. léta 18. století)
Manoušek	Rudolf	Asten (Holandsko) / Praha	(*1957)	Úlice (2018, 2018)

Michaelin	Melichar (Melchior) Matheus	Klatovy / Plzeň	činný 2. polovině; 17. století	Chotíkov (1662), Město Touškov (1665)
Perner	Jan	Plzeň	1667–1760	<i>Potvorov (1701), Ledce (1703, 1703), Lištany (1714), Nadryby (1717), Číhaná (1724), Úlice (1731), Rabštejn (1734), Jezná (1738)</i>
Perner	Josef	Plzeň	1714–1768	Březi (1758), Chříč (1766), Vseruby (1767), Manětín (1768), Ledce (1768)
Perner	Petr Pavel	Plzeň	1764–1848	<i>Dyšina (1794), Město Touškov (1809), Druztová (1813, 1813), Druztová (19. st., 19. st.), Kralovice (19. st.), Kostelec nad Mží (1821)</i>
Perner	Robert	Plzeň	1839–1903	Kralovice (1867), Město Touškov (1880), Rabštejn (1891), <i>Dolní Bělá (1892), Kozojedy (1896), Nynice (1897), Heřmanova Huť (1900)</i>
Perner	Václav	Plzeň	1803–1869	<i>Jezná (1836), Úlice (1836), Vejprnice (1845), Chotíkov (1851), Rabštejn nad Střelou (1857), Luková (1858, 1858, 1858), Potvorov (1861)</i>
Perner	Rudolf I.	České Budějovice	1858–1933	Pernarec (1900)
Perner	Rudolf II.	České Budějovice	1899–1982	<i>Manětín (1931, 1931), Ledce (1932, 1932)</i>
Peteler	Johann Michal (později syn Josef)	Steyr (Rakousko)	1817–1886 (syn 1860–1933)	Březín (1887)
Pietschmann	Josef	Chomutov	činný 1793–1855	Vseruby (1855, 1855)
Pistorius	Adam	Cheb	činný 1855–1876	<i>Pernarec (1855), Potvorov (1874)</i>
Platzer	Balthasar	Cheb	činný 1684–1703	<i>Úterý (1696), Úterý (1699), Úterý (1702)</i>
Pragensis	Fridericus	Praha	činný v polovině 16. století	Chříč (1553)
Pricquey	Štěpán	Klatovy / Plzeň	činný 1651–1699	Stvolny (1677), Nynice (1680), Dolany (1684)
Pricquey	Jan III.	Klatovy	činný 1701–1732	<i>Kozojedy (1701), Manětín (1715, 1715)</i>
Sedlmayer	Václav	Planá	činný 1834–1840	Březi (1840)

Seitz	Jakub Vilém	Plzeň	1744–1793	Kožlany (1769, 1769, 1769), <i>Kralovice</i> (1769), Krašovice (1769), Dolany (1770), Chříč (1770), Dolní Bělá (1771), <i>Plasy</i> (1774), <i>Rabštejn</i> (1775), <i>Líšťany</i> (1776), <i>Krašov</i> (1777), <i>Manětín</i> (1779), Přehýšov (1779), <i>Kozojedy</i> (1781), <i>Krašovice</i> (1785), <i>Úlice</i> (2. pol. 18. st.)
Senomatský ze Šternštatů	Jindřich	Slané	činný v 1. polovině 17. století	<i>Kralovice</i> (1614)
Scherb	Krištof	Praha	činný 1601–1605	Jezná (1604)
Siebenhünner (Siebenhammer)	Benedikt	Slavkov	činný 16./17. století	Město Touškov (1601)
Šámal	K.	Plzeň	činný ve 2. polovině 19. století	Pernarec (1879)
Wildt	Hans (Jan)	Jáchymov	činný 1584–1610	Krašov (1610)
Winter	Oktáv	Broumov	1882–1950	Druztová (1924), Plasy (1924, 1924, 1924)